

“ไฉนๆ เกิดมาเป็นชาย ชีวิตยังไม่ทำลาย

ไม่ควรจะประมาทคู่มือนัก”:

เพศภาวะและอาณานิคม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

วรธิภา สัตยานุศักดิ์กุล**

กรพนัช ตั้งเชื่อนขันธ***

Received: 9 January 2025

Revised: 18 April 2025

Accepted: 4 June 2025

บทความนี้มุ่งศึกษาการนิยามใหม่ของเพศภาวะของชนชั้นนำสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช 2394-2411) อันเป็นช่วงเวลาที่ยกวรรคตินิยมตะวันตกขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สยามต้องเผชิญหน้ากับลัทธิอาณานิคมทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยศึกษาประกาศและพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในประเด็นเพศภาวะทั้งปริมนทล ส่วนพระองค์และปริมนทลสาธารณะ อันแสดงให้เห็นกระบวนการทัศน์เรื่องเพศของผู้ปกครองสยาม บทความร่วมสนทนาทางวิชาการและต่อยอดองค์ความรู้ โดยเสนอว่าการทำให้เป็นสมัยใหม่ในมิติเพศภาวะของชนชั้นนำสยาม โดยยกระดับสถานภาพผู้หญิงในทางกฎหมายและสังคมเป็นผลจากการที่ความเป็นชายของราชสำนักสยามถูกท้าทายและคุกคามจากแนวคิดเรื่องเพศแบบตะวันตกที่มาพร้อมกับลัทธิอาณานิคม ประกอบด้วยวาทกรรมสตรีนิยมและความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยมตะวันตก ในกระบวนการอาณานิคมชนชั้นนำสยามรับมือกับวาทกรรมทางเพศโดยปรับแต่งความเป็นหญิงและความเป็นชายให้เข้ากับบรรทัดฐานทางเพศแบบตะวันตก ขณะเดียวกันที่ไม่ละทิ้งคุณค่าจารีตเดิม ดังนั้น ความเป็นหญิงที่ได้รับการนิยามใหม่จึงต้องไม่บ่อนเซาะหรือกระทบต่อความเป็นชายของชนชั้นนำสยาม พร้อมทั้งที่ชนชั้นนำสยามนำเสนอความเป็นชายแบบใหม่เพื่อรักษาภาพลักษณ์ทางเพศของชนชั้นปกครอง ควบคู่ไปกับการสร้างสถานะความศิวิไลซ์ของสยามบนเวทีโลกให้ทัดเทียมตะวันตก

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

ความเป็นหญิง;
ความเป็นชาย
แบบจักรวรรดินิยม;
ความเป็นชายแบบจารีต;
ลัทธิอาณานิคม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภาพลักษณ์ของผู้หญิงสยามในงานเขียนของผู้หญิงตะวันตกระหว่างคริสต์ศักราช 1830-1920” ได้รับทุนปริญญาเอกเพื่อการวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อนึ่ง ความคิดเห็นในบทความนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

** นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ติดต่อได้ที่: worathipa.s@gmail.com

*** รองศาสตราจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ติดต่อได้ที่: komphanat@gmail.com

*“One is Born a Man, as Long as Lives,
One Should not be Dishonored”:*

**Gender and Colonialism
during the Reign of King Mongkut***

Worathipa Satayanusakkul**

Kornphanat Tungkeunkunt***

Received: 9 January 2025

Revised: 18 April 2025

Accepted: 4 June 2025

This article examines the redefinition of gender by the Siamese elites during the reign of King Mongkut (1851-1868), a period marked by the expansion of Western imperialism in Southeast Asia. During this time, Siam was confronted with colonialism in political, economic, and cultural spheres. Focusing on King Mongkut's royal proclamations and letters, the article highlights gender paradigms in private and public spheres, revealing gender perspectives of the ruling class. The article argues that the modernization of gender by the elites—particularly through legal and social advances in women's status—derived from challenges posed to the Siamese masculinity by Western gender ideologies, including feminist discourse and imperial masculinity. In the colonial context, the Siamese elite gentry preserved traditional values while adapting womanhood and maleness to align with Western gender norms. As a result, redefined femininity was intended to avoid undermining the masculinity of the Siamese elites. Meanwhile, a new form of masculinity was rearticulated to protect male sexual identity and to position Siam as a civilized nation equal to the West on the global stage.

Research Article

Abstract

Keywords

femininity;
imperial masculinity;
siamese masculinity;
colonialism

* This article is part of the thesis, “The Images of Siamese Women in Western Women's Writings, 1830- 1920” supported by a Thammasat University scholarship for doctoral research. Any opinions or views expressed in this article are those of the author

** Ph. D. Student, History Program, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, e-mail: worathipa.s@gmail.com

*** Associate Professor, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, e-mail: kornphanat@gmail.com

1. บทนำ

ประเด็นรัฐชาติและการเมืองของผู้ชายในประวัติศาสตร์อาณานิคมเป็นใจกลางของไทยศึกษากระแสหลัก ซึ่งให้ความสำคัญกับการก่อกำเนิดของรัฐชาติสมัยใหม่อันมีผู้ชายเป็นผู้กระทำการ (agent) ราวกับว่ารัฐชาติและการเมืองเท่านั้นที่ผูกขาดการปรากฏตัวขึ้นในพื้นที่ประวัติศาสตร์ (หลัง) อาณานิคม ดังสำนวน (cliché) ที่ว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย ในขณะที่ประเด็นเพศและผู้หญิงถูกกันออกจากศูนย์กลางแห่งความสนใจ กระทั่งเป็นเพียงตัวประกอบในประวัติศาสตร์ ทั้งที่ประเด็นเพศภาวะสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประเด็นรัฐชาติและเป็นแกนสำคัญของกระบวนการอาณานิคม ทั้งนี้ในงานศึกษาประวัติศาสตร์รัฐชาติและการเมือง เราอาจไม่พบประเด็นเรื่องเพศปรากฏขึ้น แต่สำหรับงานศึกษาประวัติศาสตร์เพศภาวะย่อมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมิติการเมืองอย่างเลี่ยงไม่เคຍพ้น ข้อพึงตระหนักประการหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์อาณานิคม คือ อำนาจนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกมีได้จำกัดที่อิทธิพลทางการเมือง แส่นยานุภาพทางการเมืองและการครอบงำทางเศรษฐกิจ แต่อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มาในรูปของความรู้และมโนทัศน์แบบตะวันตกได้ส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีคิดและวิถีชีวิตของผู้คนได้ปกครองในอาณานิคมอย่างมหาศาล แม้ว่าจะสิ้นสุดระบอบอาณานิคมแล้วก็ตาม (Said, 1994) บทความนี้เห็นพ้องกับข้อเสนอที่ว่าการศึกษาอำนาจทางการเมืองของจักรวรรดินิยมเกิดขึ้นควบคู่กับการสถาปนาระบบคิดเรื่องเพศ (Stoler, 2002; Young, 1995) ด้วยปรารถนาจะสานต่อประเด็นดังกล่าว การศึกษานี้จึงให้ความสำคัญกับผู้หญิงและผู้ชายในฐานะที่เป็นทั้งผู้กระทำการ (agent/colonizer) และผู้อยู่ใต้อาณัติ (subject/colonized) ในประวัติศาสตร์อาณานิคม

งานศึกษาด้วยมุมมองสตรีศึกษาถือว่ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหมุดหมายของการเกิดสิทธิสตรีในสังคมสยาม โดยใช้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพผู้หญิงสยาม “จากความเป็นควายสู่ความเป็นคน” (พรเพ็ญ อันตระกูล, 2546; มาลี พฤษพงษ์สวัสดิ์, 2551) ทั้งนี้ งานศึกษาด้วยกรอบหลังอาณานิคมศึกษาได้โต้แย้งว่าการยกระดับสถานภาพผู้หญิงเป็นความพยายามของชนชั้นนำสยามที่จะสร้างภาพลักษณ์ความทันสมัยแบบตะวันตก ตัวอย่างงานศึกษาสำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่องานศึกษารุ่นต่อมา ได้แก่ งานของโคอิซุมิ (Koizumi, 2000, pp. 254-268) และงานของบาววี (Bowie, 2010) งานกลุ่มนี้ตั้งคำถามกับประเด็นเรื่องสิทธิของผู้หญิงสยามภายใต้การเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ โดยเน้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงคุณค่าความเป็นหญิงซึ่งมีต้นธารมาจากอิทธิพลตะวันตก แม้ประเด็นความเป็นหญิงในช่วงต้นภาวะสมัยใหม่จะมีงานศึกษาไว้เป็นอย่างดีแล้ว แต่ความเป็นชายยังเป็นประเด็นที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจง เท่าที่ปรากฏมักมุ่งเน้นไปที่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชานันท์ ยอดหงษ์, 2555; ปรีดี หงษ์สดัน, 2560; เรย์โนลด์ส, 2558; สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563) งานของสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2563, น. 52-65) ชี้ว่ารากฐานความเป็นชายแบบสุภาพบุรุษของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ก่อร่างขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่มการแสดงออกถึง “ความเป็นชายแบบใหม่” ซึ่งเกิดจากการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมตะวันตกและแสดงออกถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย

งานศึกษาประวัติศาสตร์ไทยผ่านมุมมองเพศภาวะในกรอบหลังอาณานิคมศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมเรื่องเพศและข้อวิพากษ์จากตะวันตกนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคม ตลอดจนการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับเพศภาวะ ขณะเดียวกันชนชั้นนำสยามก็ได้ละทิ้งคุณค่าจารีตเดิมโดยสิ้นเชิง แต่เลือกสวณคุณค่าจารีตบางประการไว้ เพื่อธำรงสถานะและโครงสร้างอำนาจในสังคม (Jackson, 2003; Reynolds, 2006; Loos, 2006) บทความนี้จึงต่อยอดความรู้ดังกล่าว โดยตั้งต้นที่ข้อสังเกตว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเข้ามาของกระแสแนวคิดสตรีนิยมจากกลุ่มผู้หญิงตะวันตกได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความเป็นหญิงในสังคม ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงความเป็นชายของชนชั้นนำสยาม บทความจะให้ความสำคัญต่อวาทกรรม เรื่องเพศแบบตะวันตกที่เข้ามาวิพากษ์เพศภาวะของชนชั้นนำสยามอย่างมีนัยสำคัญ ในการศึกษาจะดำเนินตาม กรอบคิดว่าด้วยสถานะกึ่งอาณานิคมของสยามผ่านการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจักรวรรดินิยมกับเพศภาวะ เพื่อเสนอว่าการทำให้เป็นสมัยใหม่ในมิติเพศภาวะซึ่งเริ่มต้นอย่างเป็นรูปธรรมที่ประกาศเกี่ยวกับผู้หญิง ทั้งชนชั้นสูงและสามัญชนเป็นผลมาจากความพยายามในการรักษาคุณค่าความเป็นชายแบบจารีตซึ่งถูกท้าทาย โดยแนวคิดเรื่องเพศแบบตะวันตกที่มาพร้อมกับลัทธิอาณานิคม ประกอบด้วยวาทกรรมสตรีนิยม¹ และความเป็นชาย แบบจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้ามาวิพากษ์ความเป็นชายพื้นเมือง การทำให้เป็นสมัยใหม่ในมิติเพศภาวะของ สยาม ด้านหนึ่งคือชนชั้นนำสยามรับอิทธิพลความคิดเรื่องเพศแบบตะวันตกในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ ระหว่างชายกับหญิงและอีกด้านคือการรักษาคุณค่าจารีตเดิมไว้ การปรับแต่งความเป็นชายและความเป็นหญิงของ สยามจึงสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางเพศแบบตะวันตกและแนวคิดสตรีนิยม ทั้งยังไม่ขัดต่อมโนทัศน์ทางเพศแบบ จารีตเดิมของสังคมสยาม การศึกษานี้จึงเป็นการทำความเข้าใจกระบวนการอาณานิคมในมิติเพศภาวะที่ชนชั้นนำ สยามตอบรับและต่อรองผ่านการจัดระเบียบทางเพศในสังคม นำไปสู่การก่อตัวของเพศภาวะแบบใหม่ และแสดง ให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นหญิงที่ถูกผูกติดกับความเป็นชาย ซึ่งทั้งสองสิ่งดำเนินเคียงคู่กันในประวัติศาสตร์ และมีพลวัตต่อกันเสมอมา

2. ขอบเขตในการศึกษา

บทความนี้ศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานสองชุด ได้แก่ ประกาศและพระราชหัตถเลขา อันเป็นงาน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคัดเลือกเฉพาะเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็น เพศภาวะ เพื่อศึกษาทัศนะและความคาดหวังของผู้ปกครองสยามที่มีต่อการกำหนดคุณค่าความเป็นหญิงและ ความเป็นชาย หลักฐานชุดแรก คือ ประกาศ ออกในระหว่างพุทธศักราช 2394-2411 ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยบทความใช้ฉบับที่จัดพิมพ์รวมเล่มในชื่อ “ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4” (ตีพิมพ์ พุทธศักราช 2548) จำนวน 343 ฉบับ ประกาศเหล่านี้มีสถานะเป็นสารลายลักษณ์อักษรที่ผู้ปกครองใช้สื่อสารไปยัง ผู้ใต้ปกครอง หลักฐานชุดนี้จึงสามารถใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์มุมมองของผู้ปกครองสยามต่อเพศภาวะใน ปริณทลสาธารณะ รวมถึงความพยายามของชนชั้นนำในการควบคุมและนิยาม “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นชาย” ในสังคม ส่วนหลักฐานชุดที่สอง คือ พระราชหัตถเลขา อันเป็นจดหมายส่วนพระองค์ที่ทรงมีไปยังผู้ใกล้ชิดและ ผู้ถวายงาน บทความใช้ฉบับที่จัดพิมพ์รวมเล่มในชื่อ “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (ตีพิมพ์พุทธศักราช 2548) จำนวนทั้งหมด 196 ฉบับ หลักฐานชุดนี้เป็นการสื่อสารในปริณทลส่วนตัวซึ่งเผยให้ เห็นทัศนะส่วนพระองค์เกี่ยวกับเพศภาวะในบริบทที่ไม่เป็นทางการ

ในการคัดเลือกหลักฐานทั้งสองชุด พิจารณาจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ (1) มีเนื้อหาว่าด้วยเพศภาวะและ บทบาทของหญิงชาย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าแบบจารีตและการจัดระเบียบเพศวิถีของผู้หญิง

¹ อนึ่ง บทความนี้กล่าวถึงสตรีนิยมในฐานะที่เป็นแนวคิด มโนทัศน์และอุดมการณ์ทางสังคม โดยมีได้หมายถึงตัวบุคคล หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าสตรีนิยมเป็นเครื่องมือทางความคิดที่ผู้หญิงตะวันตกกลุ่มหนึ่งใช้ในการอธิบาย วิพากษ์สังคม และโจมตีราชสำนักและผู้ปกครองสยาม

(2) สะท้อนการตอบสนองต่อข้อวิพากษ์ของชาวตะวันตกในประเด็นเพศภาวะ และ (3) แสดงให้เห็นมโนทัศน์เรื่องเพศของชนชั้นนำสยาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดภาพลักษณ์ของชาติ แม้ว่าหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาจะเป็นฉบับตีพิมพ์รวมเล่มในเวลาต่อมาและไม่ครอบคลุมเอกสารทั้งหมดจากต้นฉบับเดิม เนื่องจากข้อจำกัดด้านการเข้าถึงหลักฐานที่ยังไม่ผ่านการตีพิมพ์ รวมถึงหลักฐานส่วนพระองค์บางฉบับที่ยังไม่เปิดเผยต่อสาธารณะ แต่ชุดหลักฐานที่คัดสรรมาศึกษานี้ได้สะท้อนให้เห็นวิถีคิดและแนวทางการจัดการของชนชั้นนำสยามต่อวาทกรรมเพศภาวะ ในช่วงภาวะสมัยใหม่ที่สยามต้องเผชิญกับอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมและความเปลี่ยนแปลงภายในสังคม อันจะช่วยเติมเต็มภาพรวมของแนวคิดเรื่องเพศของผู้ปกครองสยามได้ในระดับหนึ่ง

3. จักรวรรดินิยม เพศภาวะและความเป็นสมัยใหม่ของสยาม

เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Said, 2003) เสนอทฤษฎี *Orientalism* ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตะวันออกกับตะวันตกซึ่งวางอยู่บนวิถีคิดแบบขั้วตรงข้ามระหว่างตนเอง (self) กับคนอื่น (other) ภาพเหมารวมตะวันออกถูกนำเสนออย่างเป็นระบบผ่านอำนาจของตะวันตก ในการเป็นเจ้าของความรู้ พูดยุติและนำเสนอตะวันออกได้ “ตะวันออก” เป็นภาพสะท้อนของตะวันตกและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งสรุปได้ว่าทั้งตะวันออกและตะวันตกเป็นประดิษฐกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์

ในเวลาต่อมานักวิชาการสายหลังอาณานิคมศึกษาได้ขยายแนวคิด *Orientalism* สู่มิติของเพศภาวะยัง (Young, 1995) ซึ่งเห็นว่าอุปลักษณ์ของการสร้างอาณานิคมตั้งอยู่บนตรรกะทางเพศ เปรียบเสมือนความรุนแรงที่เพศชายกระทำต่อร่างกายเพศหญิง การขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกในมิติเพศภาวะจึงดำเนินผ่านการกำหนดบรรทัดฐานทางเพศของสังคมพื้นเมืองให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเพศแบบวิกตอเรียน ซึ่งมีศีลธรรมแบบคริสต์เป็นหัวใจสำคัญ พร้อมกับการสถาปนาความเป็นชายแบบตะวันตกบนดินแดนอาณานิคม² ในสายตาของเจ้าอาณานิคม ตะวันออกถูกสร้างบนคุณลักษณะของความเป็นหญิง คือ ความอ่อนแอ ล้าหลัง สมควรถูกปกครอง ในขณะที่ตะวันตกคือความเป็นชาย แข็งแรง กล้าหาญ และมีความชอบธรรมในการปกครองความเป็นชายในที่นี้เฉพาะเจาะจงถึงชายผิวขาวเชื้อสายยุโรป มีอารยธรรมและศีลธรรม รวมทั้งรู้วิธีการปฏิบัติต่อผู้หญิงอย่างเหมาะสม ทำให้ความเป็นชายของชนพื้นเมืองถูกปฏิเสธและถูกกีดกันออกไปอยู่รอบนอกศูนย์กลางการลดทอนความเป็นชายแบบพื้นเมืองสอดคล้องกับอุดมการณ์ความเหนือกว่าของคณาชา ความ เป็นชายที่ไม่สมบูรณ์จะทำให้ไม่สามารถปกครองดินแดนของตนเองและถูกพิชิตโดยจักรวรรดินิยมตะวันตก (Levine, 2004, pp. 6-7)

ปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 เกิดกระแสสตรีนิยมคลื่นแรก (First Wave Feminism) ในยุโรปและอเมริกา ซึ่งมีเป้าหมายในการเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศและสิทธิทางการเมืองของผู้หญิง นักวิชาการหลังอาณานิคม-สตรีนิยมชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบอบอาณานิคมกับขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยมในโลกตะวันตก โดยเสนอว่าแนวคิดสตรีนิยมคลื่นแรกเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์จักรวรรดินิยม โดยมีฐานคิดที่ว่าด้วย

² ตัวอย่างความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยมตะวันตกเห็นได้จากวรรณกรรมของเซอร์เฮนรี ไรเดอร์ แฮกการ์ด (Henry Rider Haggard) ที่มีตัวละครหลักเป็นชายผิวขาว มีลักษณะทางกายภาพและคุณสมบัติดังกล่าว ถูกฉายให้เห็นเป็นด้านตรงข้ามกับตัวละครชายพื้นเมือง ซึ่งงานวรรณกรรมของไทยได้รับอิทธิพลนี้มา ดูรายละเอียดการวิเคราะห์ประเด็นนี้ในนันทนัย ประสานนาม (2561)

ความเป็นสากลของประสบการณ์ผู้หญิงทั่วโลก ซึ่งเชื่อว่าผู้หญิงล้วนเผชิญกับการถูกกดขี่ทางเพศเหมือนกัน แม้สตรีนิยมตะวันตกในอาณานิคมจะมุ่งเน้นการปลดปล่อยผู้หญิงในโลกตะวันออก แต่ในขณะเดียวกันก็ยังรักษาความเหนือกว่าของเผ่าพันธุ์คนขาวและมีส่วนร่วมในการสร้างภาพเหมารวมของผู้หญิงตะวันออก โดยใช้กระบวนการทางเพศแบบยุโรปเป็นศูนย์กลางในการนิยามผู้หญิง “คนอื่น” (Amos & Parmar, 1984; Burton, 1992; Mohanty, 1984; Scott, 1986)

ในบริบทอาณานิคม กลุ่มผู้หญิงตะวันตกซึ่งส่วนมากเป็นชนชั้นกลางหัวก้าวหน้ามีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดสตรีนิยมตะวันตกพร้อมกับวิพากษ์เพศภาวะของผู้หญิงพื้นเมืองผ่านสายตาแบบเจ้าอาณานิคม ปรากฏการณ์ดังกล่าวกระทบต่อ “ผู้ชาย” พื้นเมือง โดยเฉพาะชนชั้นนำและปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งต้องเผชิญกับแรงกดดันสองด้าน ด้านหนึ่งคือการถูกคุกคามโดยความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยมตะวันตกและอีกด้านคือถูกโจมตีด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นพวกกดขี่ทางเพศ โดยสตรีนิยมตะวันตกในอาณานิคมใช้วาทกรรมการกดขี่ผู้หญิงเป็นตัวบ่งชี้ความป่าเถื่อนของผู้ชายพื้นเมือง เช่น พิธีสตี การมัดเท้าและธรรมเนียมหลายเมีย (Liu et al., 2013, p. 6) กรณีของสยามก็เช่นกัน แนวคิดสตรีนิยมเริ่มก่อตัวขึ้นพร้อมกับการปรากฏตัวของกลุ่มผู้หญิงตะวันตกหัวก้าวหน้า งานศึกษาของสก๊อต บาร์เม (Barné, 1999) ชี้ให้เห็นหน่ออ่อนของสตรีนิยม (Proto-feminist) ในสยามว่ามีต้นธารมาจากการแพร่ขยายแนวคิดเสรีนิยมและสตรีนิยมที่มาพร้อมกับอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้หญิงกลุ่มนี้จะไม่มียานาจทางการเมืองโดยตรง แต่ก็มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคมและมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนในโลกตะวันตก (Bowie, 2010)

นับตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนชั้นนำสยามเริ่มตระหนักแล้วว่าศูนย์กลางอำนาจของโลกได้เคลื่อนย้ายจากจีนและอินเดียมาสู่ซึ่งโลกตะวันตก อิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนแผนภาพทางการทหารของจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นที่ประจักษ์ต่อสยาม เมื่อจีนและอินเดีย รวมทั้งดินแดนที่รายล้อมสยามต่างทยอยตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษและฝรั่งเศส กรณีของสยาม งานวิชาการหลังอาณานิคมศึกษาได้สรุปไว้อย่างดีแล้วว่าแม้สยามจะไม่ตกเป็นอาณานิคมทางการเมืองโดยตรง แต่การยอมรับระเบียบโลกใหม่ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ยุโรปและอเมริกา ทำให้สยามได้รับประสบการณ์แบบอาณานิคมไม่ต่างจากดินแดนอาณานิคมอื่น³ ไม่เพียงแต่อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ชนชั้นนำสยามยังยอมรับอำนาจนำทางวัฒนธรรมของตะวันตก โดยเฉพาะกระบวนการทางเพศ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของชนชั้นนำสยามที่มีต่อการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของสังคมและผู้ได้ปกครอง การยอมรับระเบียบเพศภาวะแบบใหม่ที่มีตะวันตกเป็นศูนย์กลางทำให้ความเป็นชายของผู้คนในสังคมเดิมอย่างจีนไม่เป็นที่พึงปรารถนาของชนชั้นนำสยามด้วยเห็นว่าเป็นเพศวิถีที่ผิดปกติในบรรทัดฐานทางเพศแบบยุโรป (Loos, 2009) เห็นได้จากพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อกรณีของกรมหลวงรักษารังสรรค์ หรือหม่อมไกรสร (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2555, น. 1361-1363) สะท้อนถึงการสิ้นสุดของอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของจีนที่มีต่อราชสำนักสยามและเริ่มต้นยุคสมัยที่มีตะวันตกเป็นผู้อารยธรรมใหม่และเป็นบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมในการจัดระเบียบสังคมของสยาม

หลังการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระปณิธานแสดงภาพลักษณ์สยามในฐานะรัฐศิวิไลซ์ที่ทัดเทียมตะวันตก ขณะเดียวกันทรงสร้างไว้ซึ่งพระเกียรติยศท่ามกลางแรงกดดันจากตะวันตก กระบวนการก่อรูปของความรู้สมัยใหม่ในสยามจึงเกิดควบคู่ไปกับการรักษาสถานะของชนชั้นนำ โดยองค์ความรู้

³ ดูรายละเอียดการนิยามสถานะของสยามที่ไม่ตกเป็นอาณานิคมทางตรง/ทางการเมืองในศัพท์ที่แตกต่างกันในงานของ เอิร์ชเฟลด์ (Herzfeld, 2002); ลูส์ (Loos, 2006); ฮอง (Hong, 2008) และแจ็กสัน (Jackson, 2010)

เรื่องสยามอยู่ภายใต้การควบคุมและตีความโดยชนชั้นนำสยามเป็นหลัก (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2563) แม้จะยอมรับความรู้และวิทยาการแบบตะวันตก แต่ชนชั้นนำสยามก็ได้ปฏิเสธจักรวาลวิทยาไตรภูมิไปอย่างสิ้นเชิง ความรู้แบบสมัยใหม่จึงทับซ้อนและถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับมโนทัศน์แบบจารีต (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538) การปะทะสังสรรค์ระหว่างองค์ความรู้ทั้งสองแบบปรากฏในวิวาทะระหว่างชาวตะวันตกกับชนชั้นนำสยามในประเด็นปัญหาสังคม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเพศ (Reynolds, 2006; สุรเชษฐ์ สุขลากิจ, 2556)

4. สตรีนิยมตะวันตก ความเป็นหญิงและความเป็นชายของสยาม

“ไหนๆ เกิดมาเป็นชาย ชีวิตยังไม่ทำลาย ไม่ควรจะทำมาตุหรืมันกัน”

ประกาศแผ่พระราชกุศลในการฉลองวัดหงษรัตนาราม

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 517-520)⁴

ความเป็นชายแบบจารีตของชนชั้นนำสยามเชื่อมโยงกับคติเรื่องบุญบารมีและชนชั้นในจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่เชื่อว่าระดับบุญเป็นตัวกำหนดสถานะทางสังคม โดยวัดจากจำนวนบริวาร เช่น ข้าทาสและภรรยา (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538, น. 10-11) ชนชั้นสูงสยามโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์จึงนิยมมีนางสนม อันสะท้อนถึงคติจักรพรรดิราชว่าด้วยบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นแนวคิดร่วมที่มีอิทธิพลต่อชนชั้นปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยใหม่ ทั้งนี้ มีงานศึกษาที่ชี้ว่าธรรมเนียมการมีหลายเมียในราชสำนักมิใช่มีเป้าหมายในด้านกามารมณ์ แต่เป็นไปเพื่อสร้างเครือข่ายอำนาจผ่านระบบเครือญาติระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับขุนนางหรือประเทศราช (Reynolds, 2006) ความเป็นชายยังสะท้อนผ่านลักษณะทางกายภาพของผู้ชายแต่ละชนชั้น ความกำยำบึกบึนของร่างกายเป็นลักษณะความเป็นชายของไพร่และทาส เพราะต้องทำงานหนัก ตรงข้ามความเป็นชายของชนชั้นสูง โดยเฉพาะผู้ชายในราชสำนัก มักมีรูปร่างบอบบาง แสดงถึงชีวิตที่สุขสบายอันหมายถึงการมีบุญบารมีมาก ชายในวรรณคดีไทยที่เป็นชนชั้นปกครองหรือขุนนาง เช่น พระลอ ขุนแผน พระอภัยมณีต่างก็มีเรือนร่างที่อ่อนแอจนราวกับสตรี ดังนั้น ความเป็นชายของราชสำนักจึงเป็นคนละเรื่องกับความเป็นชายของสามัญชน (สละโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2563, น. 44-49) ทั้งนี้ ความเป็นชายแบบจารีตไม่ได้มีไว้เพื่อแสดงออกถึงความเป็นสุภาพบุรุษ ความมีเสน่ห์ทางเพศ หรือการมีอำนาจเหนือผู้หญิง แต่มองเรื่องเพศภาวะในฐานะเป็นเครื่องมือรักษาโครงสร้างของช่วงชั้นทางสังคมแบบศักดินามากกว่าจะทำให้เกิดการแยกชัดตรงข้ามชายหญิงแบบสังคมตะวันตก (นฤพนธ์ ด่วงวิเศษ, 2556) นอกจากนี้ การบวชในพุทธศาสนายังถือการบรรลุถึงความเป็นชายที่สมบูรณ์ ทำให้ผู้ชายได้รับการชำระล้างชีวิตให้บริสุทธิ์ ดังเช่นที่ผู้หญิงตะวันตกสังเกตว่าชายสยามเกือบทุกคนมักผ่านการบวชอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิตและเมื่อมีปัญหาชีวิตก็ใช้วิธีหนีไปบวชเป็นพระเพื่อให้สิ้นสุดสถานภาพสมรส (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 240) การบวชยังเป็นการเผื่อแผ่บุญให้แก่บุพการี โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าผู้หญิงในฐานะแม่จะได้รับอานิสงส์บุญสูงสุดจากการที่ถูกชายอุปสมบท ผู้ชายในราชสำนักสยามจึงล้วนเคยผ่านการบวช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังเป็นภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ

⁴ หนึ่ง ในประกาศฉบับนี้ทรงมีอรรถาธิบายเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์วัดโดยพระราชมารดาและพระราชอนุชาของพระองค์ รวมทั้งพระราชกระแสเกี่ยวกับ “ข่าวลือเรื่องส่วนพระองค์” ซึ่งทรงเคยกล่าวในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงขุนนางใกล้ชิด ตูยละเอียดเพิ่มเติมในพระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ แลเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ปีมะเมีย พ.ศ. 2401

ทรงครองสมณเพศนานถึง 27 พรรษา ซึ่งอาจสรุปได้ว่าความเป็นชายแบบจารีตของชนชั้นปกครองสยาม ถูกหล่อหลอมผ่านระบอบการเมืองและพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชายแบบจารีตเริ่มถูกสั่นคลอนเมื่อสยามต้องเผชิญกับอิทธิพลจากจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่แนวคิดสตรีนิยมตะวันตกเริ่มแทรกซึมเข้าสู่สังคมสยามผ่านการเข้ามาของกลุ่มผู้หญิงตะวันตก⁵ แนวคิดดังกล่าวมิได้เรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศตามอุดมการณ์สตรีนิยมเท่านั้น แต่ยังตั้งคำถามต่อระบอบชายเป็นใหญ่ของสยามที่ยึดโยงกับพุทธศาสนา ชนชั้นและธรรมเนียมจารีตวาทกรรมทางเพศแบบใหม่ที่เกิดจากสตรีนิยมตะวันตกจึงเริ่มวิพากษ์คุณค่าทางเพศแบบจารีต ด้วยข้อกล่าวหาว่าผู้ชายพื้นเมืองเป็นผู้กดขี่ผู้หญิงในลักษณะ “เผด็จการชายเป็นใหญ่” (patriarchal despotism) ในฐานะที่ทรงเป็นศูนย์กลางของอำนาจและความเป็นชายของราชสำนักสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงแรงเสียดทานที่เกิดขึ้น ดังพระราชดำริที่สะท้อนถึงความรู้สึกไม่มั่นคงต่อความเป็นชายของผู้ปกครองที่ถูกตั้งคำถามจากภายนอก ปรากฏในพระราชนิพนธ์ “ความผัวเมีย” ซึ่งทรงมีพระราชปรารภถึง “ผู้หญิงใจพาลๆ เป็นนักร้อง” ที่วิพากษ์ถึงความร้ายกาจของกฎหมายสยามว่ากักขังและกดขี่ผู้หญิง

ก็พระราชกำหนดกฎหมายอย่างนี้ ผู้หญิงใจพาลๆ เป็นนักร้องมักพูดกันว่ากฎหมายแผ่นดินเป็นของเจ้าแผ่นดินที่เป็นผู้ชายตั้งไปตามน้ำพระทัยของท่าน กฎหมายอนุเคราะห์คนไม่เสมอกันส่วนผู้ชายปล่อยให้เมียมากได้ตามปรารถนา ส่วนผู้หญิงเอามากักขังควบคุมไว้ให้คับแคบจิตร แม้เป็นอันมากด้วยกัน ก็ตั้งคุมขังเป็นเมียชายคนเดียวอยู่ก็มี กฎหมายนี้อนุเคราะห์ผู้ชายและผู้หญิงไม่ให้ได้ความสุขเสมอกัน...ผู้หญิงที่เป็นพาลๆ พูดกันติเตียนกฎหมายเกาอย่างนี้มืออยู่บ้างๆ แลพวกถือศาสนาฝรั่ง ถือกฎหมายอย่างฝรั่ง...

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528, น. 36-39)

พระราชนิพนธ์นี้สะท้อนให้เห็นเงื่อนไข 2 ประการคือ ประการแรก ข้อวิพากษ์ดังกล่าวมุ่งโจมตี “ผู้ชาย” สยาม โดยเฉพาะผู้ปกครองสยาม มากกว่ามุ่งเป้าไปที่ผู้หญิงสยามโดยตรง ประการที่สอง “ผู้หญิงใจพาลๆ เป็นนักร้อง” มีความเป็นไปได้ว่าหมายถึงกลุ่มผู้หญิงตะวันตกหัวก้าวหน้าในสยาม ซึ่งอาจเป็น “คนบางจำพวก” ที่ปรากฏในประกาศเกี่ยวกับผู้หญิงในราชสำนักฝ่ายใน “อนึ่งจะใคร่เปลื้องการสำคัญของคนบางจำพวก ซึ่งจะพึงคิดว่าข้าพเจ้ามีความละโมภโลกในสตรีทวงแทนไว้มากไม่ให้ใคร” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 337) สอดคล้องกับประกาศเกี่ยวกับสถานภาพของหญิงสามัญชนว่า

ตามลัทธิผู้ชายในบ้านในเมืองทุกวันนี้ พอใจถือว่าหญิงคนใดชายได้พาเข้าไปในที่ลับจับต้องถึงตัวแล้ว ก็พอใจถือว่าเปนเจ้าผัว ความก็ว่าอย่างนั้น ผู้ตัดสินก็ว่าอย่างนั้น แล้วตัดสินให้ผัวเปนเจ้าของ แลให้เมียเปนดังสัตว์เดียรฉาน เพราะลัทธิอย่างนั้นแลจึงได้

⁵ ในช่วงเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงว่าจ้างครูสตรีตะวันตกให้ทำการสอนภาษาอังกฤษแก่บรรดาเจ้าจอมพระมเหสีในราชสำนักฝ่ายใน ครูชุดแรกเป็นมิชชันนารีสตรี 3 คน คือ มิสซิสแมททูน (Mrs. Mattoon) มิสซิสบริดเจย์ (Mrs. Bradley) และมิสซิสสมิธ (Mrs. Smith) ในเวลาต่อมาทรงว่าจ้างครูคนใหม่ คือ แอนนา เลียวโนเวนส์ โดยมีเงื่อนไขว่าให้สอนภาษาอังกฤษและวรรณคดีเท่านั้น ไม่รวมถึงความรู้ในศาสนาคริสต์ ปรากฏละเอียดในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (2548ข), น. 465-467

ตัดสินในเวลาหนึ่ง ให้เลิกกฎหมายเก่าว่าหญิงอย่าขายอย่าได้นั้นให้ยก กฎหมายนั้นต้อง
ยุติธรรมอย่าให้เอาเป็นประมาณ

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 410-411)

เป็นที่น่าสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า “ลัทธิผู้ชาย” วลีดังกล่าวมีความหมายโดยนัยถึงการครอบงำของผู้ชาย อย่างไรก็ตาม เดิมสังคมสยามไม่ปรากฏแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมทางเพศ เนื่องจากสังคมสยามแบบจารีตยึดถือคตินิยมบุรุษนิยม ในความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า การเกิดเป็นเพศชายหรือหญิงเป็นผลจากระดับของบุญและผู้หญิงเป็นเพศที่มีระดับบุญน้อยกว่า (Kirsch, 1975) ในประกาศเกี่ยวกับหญิงสามัญชน พระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อความเป็นธรรมทางกฎหมายแก่ผู้หญิง ทศนังกล่าวสอดคล้องกับงานเขียนตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสตรีนิยมคลื่นแรกๆ ที่นิยมใช้ศัพท์ความเท่าเทียม (equal) และความยุติธรรม (justice)⁶ ซึ่งกระแสสตรีนิยมตะวันตกคลื่นแรกมีแนวคิดเชื่อมโยงกฎหมาย ศาสนาและสถาบันครอบครัวว่าเป็นสถาบันที่ผู้ชายมีอำนาจครอบงำนำไปสู่การกดขี่และกดขี่ผู้หญิง (Lerner, 1971) การยกระดับสถานภาพผู้หญิงสยามจึงเริ่มต้นที่ความเท่าเทียมทางเพศและความยุติธรรมต่อผู้หญิงในทางกฎหมาย

ทั้งนี้ มีงานที่ศึกษาไว้อย่างดีเยี่ยมแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงยกระดับสถานภาพผู้หญิงผ่านประกาศ 5 ฉบับที่มีผลต่อผู้หญิงในราชสำนักฝ่ายในและประกาศ 3 ฉบับที่มีผลบังคับใช้ในหญิงสามัญชนนั้นเป็นการนิยามใหม่ที่ผูกติดคุณค่าของผู้หญิงเข้ากับชนชั้นและทำให้ระบอบชายเป็นใหญ่เข้มข้นขึ้นในสังคมชนชั้นสูง (Koizumi, 2000) บทความนี้เสนอเพิ่มเติมว่าการนิยามใหม่ของผู้หญิงในประกาศไม่ได้อยู่ในรูปของการสร้างความเป็นหญิงตามอุดมคติสตรีนิยมตะวันตก แต่เป็นการปรับปรุงความเป็นหญิงแบบจารีตให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงตามกระแสสตรีนิยมตะวันตก พึงสังเกตว่าแม้สถานะของผู้หญิงจะได้รับการเปลี่ยนแปลง แต่ในความสัมพันธ์ทางเพศยังคงรูปแบบเก่า ประกาศหลายฉบับได้กำหนดคุณค่าความเป็นหญิงที่สัมพันธ์กับความเป็นชายในสถานะของเมีย แม่และลูกสาวที่ดี อันเป็นคุณลักษณะผู้หญิงในอุดมคติแบบจารีตของสยาม ยิ่งไปกว่านั้น ยังเน้นย้ำถึงความเป็นชายของชนชั้นนำสยามที่อิงกับคตินิยมชายเป็นใหญ่และการรักษาบารมีของผู้ชาย เช่น การเลี้ยงดูบริวาร ประกอบด้วยลูกเมีย ข้าราชการ ผู้หญิงจึงอยู่ในสถานะบริวารที่ชายผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวพึงรับผิดชอบดูแล อันเป็นความสัมพันธ์แบบศักดินาของสยามว่าด้วยผู้ใหญ่ให้การอุปถัมภ์และผู้ย่อยต้องตอบแทนด้วยความจงรักภักดี (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2556, น. 55) ดังนั้นกรณีกรรมาชิกผู้สูงส่งที่เห็นตามผู้ชายและแม่ที่ไม่รักษาเกียรติยศของลูกจึงเป็นการละเมิดเกียรติภูมิความเป็นชายของผู้เป็นสามีและพ่อของลูก ประกาศเกี่ยวกับผู้หญิงทั้งสามัญชนและชนชั้นสูงจึงเป็นการให้สิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในแบบที่ไม่บ่อนเซาะหรือกระทบต่อความเป็นชายของชนชั้นนำสยาม สะท้อนถึงความทับซ้อนระหว่างความเป็นหญิงแบบจารีตกับความเป็นหญิงในอุดมคติของสตรีนิยมตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในประกาศไม่ได้นำไปสู่การปลดปล่อยผู้หญิง (emancipation) ในความหมายของสตรีนิยมตะวันตก

⁶ กระแสสตรีนิยมคลื่นแรก (First Wave Feminism) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเสรีนิยม มุ่งเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศและสิทธิทางการเมืองของผู้หญิง ตัวอย่างงานเขียนสำคัญ คือ Olympe de Gouges “Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen” (1791); Mary Wollstonecraft “A Vindication of the Rights of Woman” (1792) และ John Stuart Mill “The Subjection of Women” (1869)

5. ราชสำนักสยาม ศูนย์กลางความเป็นชายและการนิยามใหม่ทางเพศภาวะ

ในฐานะผู้ปกครองและศูนย์กลางความเป็นชายของราชสำนักสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรักษาภาพลักษณ์ของผู้ปกครองที่มีอารยธรรม พร้อมกับการเป็นผู้ชายที่รู้จักวิธีปฏิบัติต่อผู้หญิงอย่างเหมาะสม การยกระดับสถานภาพผู้หญิงโดยการให้สิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงจึงเกิดขึ้นพร้อมกับการเสนอภาพลักษณ์ความเป็นชายแบบใหม่ที่มีเหตุผล มีศีลธรรม มีความสัตย์และความกรุณา ดังปรากฏในประกาศพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการ พุทธศักราช 2397 ทรงเน้นย้ำว่า “ไม่ทรงหวงแหนท่านผู้ใด ผู้หนึ่งไว้ในราชการด้วยการกักขังข่มเหงดอก ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงตามสมควรแลเห็นแก่ตระกูลแลความชอบของท่านทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระราชทานเบี้ยหวัดผ้าป่าแลเครื่องยศบรรดาศักดิ์โดยสมควร” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 56) ในประกาศแต่ละฉบับทรงย้ำถึงการที่ผู้ถวายตัวทำราชการ ได้รับเงินเบี้ยหวัด (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 278) แม้รายจ่ายเบี้ยหวัดแต่ละปีจะเป็นเงินจำนวนมากก็ตาม “ข้าพเจ้าไม่เสียใจเสียตายเงินดอก นี้กว่าเพิ่มเบี้ยหวัดให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่มีความจงรักภักดีเป็นอันช่วยเลี้ยงบุตรเลี้ยงหลานท่าน” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 337) พิจารณาได้ว่า ทรงมีพระราชประสงค์ชี้แจงว่าผู้หญิงในราชสำนักฝ่ายในไม่ใช่ทาสที่เป็นแรงงานไม่มีค่าจ้าง แต่ได้รับเงินเบี้ยหวัดเป็นค่าตอบแทนการทำราชการและการถวายหญิงสาวเป็นความจงรักภักดีจากตระกูลของพวกเธอ มิใช่เป็นเพราะพระราชประสงค์ของพระองค์ ภาพลักษณ์ความเป็นชายแบบใหม่นี้ยังปรากฏในประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมที่ไม่สมควรใจทำราชการทูลลาออกได้ “ไม่ห้ามปรามกักขังตั้งธรรมเนียมเก่าแก่อื่นๆ” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 186) และแต่งงานใหม่ได้โดยไม่ถือเป็นความผิด “ท่านผู้ใดสัตย์ซื่อเชื่อถือใจจริงข้าพเจ้าในที่ว่ามานี้ ไม่กระดากหน้าตามตำราเก่า รับไปตามข้าพเจ้าให้ก็จะมีคามยินดี การจะได้ปรากฏเป็นยศแก่ข้าพเจ้าว่าบุญคุณแผ่แผ่แก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงไม่หวงสตรีไว้” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 337) ในกรณีที่แอนนา เลียวโนเวนส์ ร้องขอให้ทรงไต่สวนทาสหญิงสองคน พระองค์ทรงแนะนำให้แอนนาไปเจรจากับผู้เป็นนายเงิน โดยทรงชี้แจงถึงการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการเปลื้องทาสเป็นอิสระจากนายเงินว่า “เป็นการล่วงกฎหมายแลขนบธรรมเนียมขางสยามยิ่งนัก” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2560, น. 19-27)

ในการตอบโต้ต่อข้อวิพากษ์เรื่องการกักขังข่มเหงจิตใจผู้หญิง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชี้ให้เห็นว่าความเป็นชายของชนชั้นนายสยามสัมพันธ์กับหน้าที่การเป็นหัวหน้าครัวเรือน กรณีที่พระยาพิพิธทิศเดช ผู้สำเร็จราชการเมืองตราด ถูกกล่าวโทษว่าบังคับข่มเหงนำหญิงมาถวาย ในเรื่องนี้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า พระยาพิพิธทิศเดช “เป็นผู้ใหญ่ในพวกพ้องวงศ์ญาติของพระยาพิพิธสมบัติสืบๆ มา ทั้งหญิงทั้งชายทั้งสิ้นควรจะเป็นที่พึ่งที่นับถือของพวกญาติทุกคน แลซึ่งพระยาพิพิธจัดแจงเก็บหญิงเด็กๆ เป็นบุตรหลานนับเนื่องในเครือญาติส่งเข้าถวายตัวให้ทำราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังทั้งนี้ ก็จะทำด้วยคิดว่าตัวเป็นผู้ใหญ่ในวงศ์ญาติ...” การที่พระยาพิพิธทิศเดชนำหลานสาวมาถวายตัวทำราชการจึงเป็นหน้าที่และอำนาจอันชอบธรรมของผู้ใหญ่ในครอบครัว “ด้วยคิดว่าตัวเป็นผู้ใหญ่ในวงศ์ญาติ รู้จักดีชั่ว งามไม่งาม มิใช่เข้าไปข่มเหง ญาติคนอื่น ซึ่งไม่ได้เป็นญาติเป็นข้าเจ้าบ่าวนายอื่นมา จะเห็นว่าเป็นผิดไม่ได้” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 198-199)

หน้าที่ของชายผู้เป็นหัวหน้าครัวเรือนยังรวมไปถึงการคุ้มครองและว่ากล่าวลงโทษสมาชิกผู้หญิงในครอบครัว ซึ่งเป็นทั้งชนบंसังคมและหน้าที่ตามกฎหมาย ตามที่ปรากฏในพระไอยการต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวง เกี่ยวกับการคุ้มครองและดูแลหญิงที่อยู่ภายใต้การปกครอง (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2529,

น. 40-41) ในประกาศเกี่ยวกับผู้หญิงหลายฉบับ ทรงชี้ให้เห็นถึงการปกครองผู้หญิงในครอบครัว โดยเฉพาะในตระกูลผู้มีบรรดาศักดิ์ เป็นหน้าที่อันพึงกระทำของชายผู้เป็นหัวหน้าครัวเรือน “ถ้าชายชาติต่ำเข้ามาเป็นผัวหญิง บุตรผู้ดี มีบุตรเกิดขึ้นก็จะต้องรู้ต้องเรียกเป็นบุตรไพร่ตามตระกูลบิดา จะเชิดชูตามฝ่ายมารดาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ บิดาของผู้หญิงที่มีบรรดาศักดิ์จะชังจะรักกับบุตรหญิงของตัวเองไว้ด้วยกลัวจะปะปนระคนด้วยคนต่ำๆ ก็ควร” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 468-469) จากประกาศจะเห็นได้ว่าหน้าที่ดังกล่าวมิใช่เพื่อรักษาเกียรติยศของตัวผู้หญิง แต่เป็นเกียรติยศของชายผู้เป็นหัวหน้าครัวเรือน ได้แก่ พ่อหรือพี่ชาย ดังเช่นกรณีของทรัพย์ บุตรพระยาเทพอรชุนที่สมัครใจอยู่กับชู้ เนื่องจากบิดาไม่อยู่ ไปราชการไกล พี่ชายของทรัพย์จึงทำหน้าที่หัวหน้าครัวเรือนแทนบิดา พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้มอบตัวทรัพย์ให้พี่ชายนำไปจำไว้รอการตัดสินเมื่อบิดากลับมา (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 410-411) และเมื่อครั้งที่คณะราชทูตสยามไปเจริญสัมพันธไมตรีกับอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับพระราชภาระในการดูแล “บุตรภรรยาแลบ้านช่องของพวกผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งไปในการทูตครั้งนี้ ข้าจะรับช่วยระงับดูแลเอาใจใส่” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 273)

ด้วยอำนาจในสังคมสยามมีความทับซ้อนกัน ผู้หญิงคนหนึ่งอาจอยู่ใต้อำนาจอิสระของพ่อแม่หรือสามี หรือมูลนายในเวลาคาบเกี่ยวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้เป็นอำนาจสูงสุดในสังคมสยามที่เหนือกว่าอำนาจอิสระของพ่อแม่และสามี ทรงออกประกาศให้ผู้หญิงสามัญชนที่อายุเกิน 20 ปี เลือกคู่ครองเองได้และทรงจำกัดขอบเขตอำนาจของสามีในการขายลูกเมียเป็นทาส ในหนึ่งประกาศเกี่ยวกับสถานะภาพผู้หญิงจึงเป็นการลดอำนาจของชายผู้เป็นหัวหน้าครัวเรือนในครอบครัว สามัญชนลง ในขณะเดียวกัน หญิงชนชั้นสูงที่ฝ่าฝืนโอวาทของพ่อ เลือกคู่ครองตามใจตนเอง ในฐานะที่หญิงนั้นเป็นสมาชิกในราชตระกูล “ถ้าผู้หญิงคบชายที่ไม่ควรแท้ พระเจ้าอยู่หัวก็จะทรงพระราชดำริตัดสินให้ทำโทษขายแลจำจองหญิงตามอำนาจแผ่นดินไม่ให้เสื่อมเสียเกียรติยศแก่ราชตระกูล” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 468-469) ประกาศจึงเป็นจุดเริ่มต้นการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการควบคุมเพศวิถีของผู้หญิงในพื้นที่ของครอบครัว (วารุณี โอสธารมย์, 2548) อันเป็นการกำหนดให้ผู้หญิงมีสถานะทางกฎหมายและเป็นพลเมืองของรัฐ

การปรับปรุงภาพลักษณ์ความเป็นชายของผู้ปกครองสยามกระทำควบคู่ไปกับการสถาปนาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองที่มีอารยธรรม ในช่วงเวลาดังกล่าวอิทธิพลของสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งในและนอกสยามมีผลต่อความรับรู้ของสังคม ย่อมส่งผลต่อภาพลักษณ์ของรัฐและผู้ปกครอง “เพราะสารพัดจะมีจะเล่าจะว่า ในหนังสือพิมพ์หมดทุกสิ่งยิ่งกว่าเราจะบอกด้วยเขียนหนังสือถึงกันอีก” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 338) ด้วยทรงตระหนักว่าการที่ชาวตะวันตกวิพากษ์วิจารณ์สังคมสยามผ่านสื่อสิ่งพิมพ์มีเป้าหมายเพื่อสร้างแรงกดดันต่อผู้ปกครองสยามมากกว่าจะมุ่งให้เกิดการพัฒนาสังคม “ใจคนชาวถึงจะรักใคร่ชอบพอกับคนต่ำก็เหมือนชาวเรือขึ้นล่องชอบลิง โยนกล้วยโยนอ้อยให้กิน ไม่ได้รักถึงดอก” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 528) ทั้งนี้ ชนชั้นนำสยามเองก็ใช้สื่อสิ่งพิมพ์จากราชการในการชี้แจงและตอบโต้ต่อข้อวิพากษ์ที่กระทบต่อราชสำนักสยาม ในตัวของมันเองประกาศจึงมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการตอบโต้และนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้ปกครองสยาม ดังที่แอนนาแสดงความคิดเห็นว่า “วิธีที่กษัตริย์รับมือกับข้อกล่าวหา (ซึ่งไม่เป็นธรรมเสมอไป) และข้อเสนอแนะ (ซึ่งไม่ตรงประเด็นเสมอไป) ของหนังสือพิมพ์ซึ่งมักพุ่งเป้าไปยังการบริหารบ้านเมืองของพระองค์ หรือระเบียบปฏิบัติภายในครัวเรือนของพระองค์ช่างมีสีสันเพราะทรงตอบโต้อย่างหลักแหลมแถมยังเสียดสีกลับด้วย” (ลีโอนอเวนส์, 2562, น. 314) โดยเฉพาะข้อวิพากษ์ในเรื่องส่วนพระองค์ เซอร์จอห์น เบาว์ริง กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“หลายครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาและพระราชกระแสกับข้าพเจ้าว่าด้วยคติการมีเมียมาก ทรงปรารถนาจะให้ข้าพเจ้าอธิบายต่อผู้ที่อาจตำหนิพระองค์ในเรื่องดังกล่าวได้ ว่าคตินั้นเป็นวิถีของชาวตะวันออกอันถูกต้องทั้งทางกฎหมายและการปฏิบัติในสยาม ตลอดจนหลักทางพุทธศาสนาด้วย” (เบาวิริง, 2550, น. 383) เรื่องเดียวกันนี้ แอนนาเล่าว่าเมื่อบางกอกรีคอร์เดอร์เสนอแนะให้พระองค์ทรงยกเลิกฮาเร็มและธรรมเนียมการมีภรรยาหลายคนในราชสำนัก พระองค์ทรงโต้แย้งด้วยวาจาจากับบรรณาธิการโดยอ้างว่า “เมื่อใดที่รีคอร์เดอร์ชักนำพวกเจ้านายและขุนนางให้เลิกนำลูกสาวมาถวายตัวเป็นสนมของพระเจ้าแผ่นดินได้ เมื่อนั้นพระเจ้าแผ่นดินคงจะไม่ต้องรับสตรีเข้ามาเป็นฝ่ายใน” (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 314)

ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดปัญหายุงยากระหว่างราชสำนักสยามกับชาวตะวันตก พร้อมกับการเกิดข่าวลือต่างๆ ที่มีเป้าประสงค์เพื่อการเมือง การปรับปรุงภาพลักษณ์ของผู้ปกครองสยามจึงเป็นการตอบโต้ต่อข่าวลือเกี่ยวกับการใช้พระราชอำนาจและพระราชอิศริยยศส่วนพระองค์ ซึ่งกระทบต่อพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์โดยตรง ในพระราชหัตถเลขาที่มีไปถึงกงสุลฝ่ายสยาม ณ เมืองสิงคโปร์ทรงกล่าวถึงข่าวลือที่แพร่สะพัดไปจากกรุงสยามเป็นเหตุให้มีชาวต่างชาติเขียนจดหมายทูลขอเงินทองข้าวของจนเป็นที่ระคายเคืองพระทัย “เพราะคนลือกันว่าเจ้าชีวิตเมืองไทยมั่งมีเงินทองมาก ล่อให้อยากด้วยของที่ยากๆ ก็คงเสียเงินให้ ชูให้กลัวด้วยของที่นักกลัวก็คงเสียเงินให้... โอ้เจ้าชีวิตเมืองไทยพระราชทรัพย์เป็นกองใหญ่มั่งมีมากแลมีอำนาจสิทธิ์ขาด มักอยากของประหลาดแต่ซี้ซลาดซี้ตั้น บ้ายบายอ นำพูดเอาเงินจริง” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 127-128) ทั้งนี้ ยังทรงมีพระกระแสรับสั่งเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงขุนนางใกล้ชิดว่า “ชาวยุโรปแท้ก็ดี คนมิใช่ชาวยุโรปแต่สะสมวิชาการความรู้ข้างยุโรปมากก็ดี หลงเชื่อในข่าวลือที่แพร่สะพัดและสำคัญผิดคิดไปว่าผู้ปกครองสยามนั้น ดูก็เป็นผู้สำเร็จพระบารมีเพียงเป็นขุนหลวงเถื่อนขุนหลวงป่าสำหรับแต่ที่จะล่อบ้างชูบ้างแล้วก็ชักโยงให้ทำไปต่างๆ ตามชอบใจตัว แต่พวกที่กราบทูลเข้ามานั้น บัดเดี๋ยวเหไปอย่างนั้น บัดเดี๋ยวหันไปอย่างนี้ จะทรงเชื่อถือทำตามไปก็จะได้อันยากเข้าๆ กันเข้าเองแล้วก็วิตกขึ้นเองด้วยยากที่จะเชื่อหลายครั้งเข้าก็จับได้จริงๆ เหมือนอย่างว่ามานี้แลฯ” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 134-135) กระทั่งทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่ข่าวลือเกี่ยวกับพระองค์ซึ่งประกอบด้วย หนึ่ง ทรงปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สอง ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มั่งคั่งร่ำรวยที่สุด และสาม ทรงมีพระทัยแคบ ทรงนิยมและโปรดปรานวิทยากรและวัฒนธรรมตะวันตกอย่างไม่มีขอบเขต ทรงพอพระราชหฤทัยถ้อยคำประจบประแจงและทะเยอทะยานในพระเกียรติ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 491-493) แอนนาเล่าถึงประกาศฉบับดังกล่าวว่าทรงเขียน จัดพิมพ์และ “แจกจ่ายอย่างแพร่หลายเพื่อการรบกวนนักเสี่ยงโชคจอมเพ้อฝันหรือเจ้าทฤษฎี” (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 317)

เป็นที่น่าสังเกตว่าข่าวลือดังกล่าวให้ภาพผู้ปกครองสยามในภาพลักษณ์แบบเผด็จการตะวันออก (Oriental despotism) สอดคล้องกับภาพเหมารวมตะวันออกที่ปรากฏในงานเขียนของนักเดินทางตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ตะวันออกถูกมองว่าอยู่ภายใต้ระบอบทรราชย์ที่โหดร้ายกดขี่ สะท้อนให้เห็นความลำหลังและความเสื่อมโทรมของตะวันออก งานเขียนของนักเดินทางหญิงชาวตะวันตกมักบรรยายถึงฮาเร็มและธรรมเนียมหลายเมียว่าเป็นสัญลักษณ์ของการกดขี่ผู้หญิงและเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงอำนาจแบบเผด็จการตะวันออก (Foster, 2004) ในเรื่องเล่าเกี่ยวกับตะวันออก การผูกโยงประเด็นเพศและการปกครองแบบเผด็จการก็เพื่อตอบสนองจินตนาการของชาวตะวันตกและสร้างความชอบธรรมให้กับจักรวรรดินิยมตะวันตก (Kabbani, 1986, pp. 18-19) ความเป็นชายของผู้ปกครองตะวันออกจึงปรากฏในภาพของความล้นเกิน ฟุ่มเฟือย ไร้เหตุผลและไม่สามารถควบคุมตนเองได้ อันหมายถึงความสามารถและสติปัญญาที่ด้อยกว่าตะวันตกและถูกทำให้กลายเป็น

หญิง (feminized) ซึ่งตรงข้ามกับอุดมคติความเป็นชายแบบตะวันตก งานเขียนชาวตะวันตกในสมัยอยุธยาทำให้ภาพพระมหากษัตริย์รัฐอยุธยาในฐานะผู้ปกครองที่เสเพลและมีเซลาดริโอขนาดใหญ่ (Na Pombejra, 2001, p. 48) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมอาณานิคมที่ลดทอนความเป็นชายของผู้ปกครองสยาม

6. ความเป็นชายแบบจารีต ความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยมและความเป็นรัฐชาติของสยาม

ในพระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ แลเจ้าหมื่นสรรพพิเรนธพิทักษ์ พุทธศักราช 2401 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงชาวลีลที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์และแพร่หลายในหมู่ชาวยุโรป “ความ 4 อย่าง” ประกอบด้วย “แม่น้ำกรุงชื่อแม่น้ำไม่มีชื่ออื่นเลยเป็นอันขาด เรือนเมืองบางกอกลอยอยู่ในน้ำแทบทั้งนั้นสัก 3 ส่วน 4 ส่วน ปลูกอยู่บนดินสักส่วนหนึ่ง ชาวเมืองไทยเป็นแต่ล้วนจีนสัก 9 ส่วน 10 ส่วนเป็นไทยอยู่ส่วนหนึ่ง” โดยเฉพาะความขอสุดท้าย “ขุนหลวงวังหลวงแก่ชราคร่ำคร่าผอมโซเอาราชการไม่ได้ ไม่แข็งแรง ไร้เงา ได้เป็นขุนหลวงเพราะเป็นพี่วังหน้า ราชการแผ่นดินสิทธิ์ขาดแก่วังหน้าหมดทั้งนั้น...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 339) แสดงถึงความในพระราชหฤทัยจากการถูกเปรียบเทียบกับพระราชอนุชาในแง่รูปลักษณ์ สรีระ เส้นทางการเทศและการปฏิบัติต่อผู้หญิง โดยทรงกล่าวถึงความเล้าลือที่ยกย่องพระราชอนุชาว่า

วังหน้าเป็นหนุ่มแข็งแรงขี่ช้างน้ำมัน ชีม้าเทศสูงสามศอกเศษ ยิ่งปีนทุกวัน ชอบการทหารมาก มีวิทยาอาคมดี ฤๅษีมนีแพทย์หมอมียาวิยานับถือเข้าอยู่ด้วยมาก ผู้หญิงก็รักมากแลเลี้ยงลูกเมียดี เจ้ากลีบเป็นพระมเหสีเฮอมายศดีข้างใน ชาวลีลดังนี้ตลอดทั่วเมืองไทยเมืองลาวและจีนฝรั่งอังกฤษทั้งปวงไม่ใช่ฤๅ ลือมาดังนี้ตั้งแต่ข้าพเจ้ายังอ่อนกว่าวังหน้าเดี๋ยวนี้อยู่ เหมือนเมื่อแรกเข้ามาอยู่ในวังนี้ข้าพเจ้าอายุยังอ่อนกว่าวังหน้าในบัดนี้ถึง 4 ปี มันก็ว่าแก่แล้วครั้งนี้วังหน้าท่านก็มีอายุแก่กว่าข้าพเจ้าเมื่อแรกเข้ามาถึง 3 ปีเศษแล้ว มันก็ว่ายังหนุ่มอยู่ ท่านเสด็จไปหว่านบ้านค่านเมืองที่ใดก็ได้ลูกสาวเจ้าบ้านผ่านเมืองแลกรมการมาทุกที ไปสระบุรีก็ได้ลูกสาวพระปลัดมา ไปนครราชสีมาก็ได้สาวมากกว่า 9 คน 10 คน ไปพนัสนิคมก็ได้ลูกสาวหลวงปลัดมา ไปราชบุรีเมื่อเดือนหกนี้ก็จะได้ลูกสาวใครไม่ทราบเลยเข้ามา (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 339)

และทรงกล่าวถึงข้อวิจารณ์รูปลักษณ์ของพระองค์ที่ตรงกันข้ามกับพระราชอนุชาสะท้อนถึงความกังวลพระราชหฤทัยเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของผู้ปกครองที่ผูกโยงกับความเป็นชาย

แต่ข้าพเจ้าไปไหนมันก็ว่าชรา ไม่มีใครให้ลูกสาวเลย ต้องกลับมาแผลงรัง เพราะว่าคร่ำคร่าชราภาพ ผมไม่สู้ตกถึงบางยังมีอยู่บ้าง แต่หาได้จับกระเหมาไม่แลไกลก็เห็นเป็นล้านโล่งโต้งไป ข้าพเจ้าซื้อเก็บเขาใส่ตุตสำหรับขี่ม้าเที่ยวเล่นจะให้มันว่าหนุ่ม มันก็ว่าแก่อยู่นั่นเอง ไม่มีใครยกลูกสาวให้ สู้แต่สรรพพิเรนธพิทักษ์ก็สู้ไม่ได้ วันหนึ่งข้าพเจ้านั่งอยู่ในท้องพระโรง ข้าพเจ้าพูดขึ้นว่าข้าพเจ้าแก่กว่าวังหน้า 3 ปี กับ 11 เดือน ไม่ถึง 4 ปีถ้วน วันนั้นจะเป็นใครล้มไปเสียแล้ว พระยาประสิทธิ์ศุภการฤๅใครแลจำไม่ได้ ก็ว่าอ อองอ นึกว่าแก่กว่ามาก เห็นคนนั้นจะสำคัญว่าข้าพเจ้าแก่กว่าเหมือนเจ้าพระยาสุริยวงศ์แก่กว่าพระยามนตรี

สุริยวงศ์ 12 ปีนี้ที่เดียว ฤาสาคนกลางพวกอย่างเจ๊กล่ำก็ขยับจะสำคัญไปว่าข้าพเจ้าไม่ใช่ลูก
สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดีเป็นแต่คนไม่มีมารดาท่านเอามาเลี้ยงไว้ก่อน คนไม่รู้อะไรดูแต่
โบสถ์วิหารวัดหงษ์ขยับจะถือจะว่าดั่งนี้บ้างกระมัง

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ข, น. 339)

วังหน้า คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวตะวันตกว่า “The Second King” ในงานเขียนของชาวตะวันตกทรงมีภาพลักษณ์แบบ สุภาพบุรุษอังกฤษ (English Gentleman) ทรงได้รับการยกย่องจากการที่ทรงรับอารยธรรมตะวันตก ไม่เพียงในด้าน รูปลักษณ์ภายนอก แต่ยังรวมถึงรสนิยม ทักษะคดีและสติปัญญา ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงเป็นที่ชื่นชมในหมู่ผู้หญิง ตะวันตก “ทรงเป็นคนตรงไปตรงมา มีเกียรติและปราศจากความเย่อหยิ่งซึ่งพบได้ในหมู่ชนชั้นสูงสยาม...พระองค์ ชื่นชอบชาวยุโรปและขนบธรรมเนียมของยุโรปมาก” (Royce, 1856, pp. 80-85) และ “ในหมู่ชาวสยามด้วยกัน นับได้ว่าพระองค์รูปงาม รูปร่างสันทัด ได้สัดส่วน ผิวค่อนข้างคล้ำ กิริยาวางท่าทางดูสง่างามสมเป็นสุภาพบุรุษ ทุกกระเบียดนิ้วและพระองค์สามารถสนทนาภาษาอังกฤษได้ถูกต้องคล่องแคล่วและสิ้นไหลเป็นธรรมชาติ ผิดกับ พระเชษฐาที่ต้องตะกุกตะกักเป็นช่วงๆ ยามประสงค์จะสื่อสารด้วยภาษาแบบเชคสเปียร์” (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 281) โดยเฉพาะในฐานะที่ทรงเป็นผู้ชายที่รู้วิธีการปฏิบัติต่อผู้หญิง “พระองค์มีเมตตาและให้เกียรติสตรีไม่เคย กระทำการโหดร้ายทารุณต่อหญิงใดที่เป็นคนในปกครองของพระองค์” (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 283) ชาวตะวันตกที่ เข้าเฝ้าพระองค์พบว่าพระเมเสืของพระองค์ประทับอยู่และร่วมการสนทนาอย่างเสรี แม้ว่าจะอยู่ในกิริยาที่น้อมนอบอยู่ ก็ตาม (แฮร์ริส, 2515, น. 110-111) เมื่อสำรวจถึงงานเขียนของผู้หญิงตะวันตกที่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว แมรี ลอรี แมททูน บรรยายถึงพระองค์ว่า “ทรงมีพระพักตร์ที่ไม่เป็นที่ดึงดูดใจเลยและพระพักตร์ที่ขร่า มาก” (แบคคัส, 2557, น. 261) ในความเห็นของแอนนา “พระองค์ร่างสูงปานกลางค่อนข้างสะอึดสอง ผิวขาวหน้าตา ธรรมดาๆ พระองค์สละพระทนต์หมดทั้งปากตั้งแต่เด็กและสวมใส่พระทนต์ปลอม ทำจากไม้ฝาง...” (ลีโอนเวนส์, 2562, น. 303)

นายแพทย์แดน บีช แบรดเลย์ หรือหมอบรัดเลย์สังเกตว่าลักษณะเด่นที่สุดตลอดพระชนม์ชีพของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ทรงห่วงพระเกียรติยศ (บรัดเลย์, 2547, น. 128) วารุณี โอสธามย์ (2548) วิเคราะห์ว่าพระองค์ทรงกังวลต่อข้อวิพากษ์เกี่ยวกับรูปลักษณ์ของพระองค์ซึ่งทรงเปรียบกับข้าราชการ บริหาร ใกล้เคียงและชาวต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ตระหนักถึงการรับรู้ของชนชั้นนำที่อาจมองว่าพระองค์ ด้อยอำนาจและไม่ให้การยอมรับ ข้อวิพากษ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่กระทบต่อภาพลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ในสถานะของ ผู้ปกครองรัฐ แต่ยังรวมถึงภาพลักษณ์ความเป็นชายแบบจารีตที่ถูกทำลายโดยความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยม ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ปรากฏวาทกรรม “ชายป่วยแห่งเอเชีย” ที่แพร่หลายในสังคมจีน ความป่วยไข้ของร่างกาย ผู้ชายจีนสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของชาติและในท้ายที่สุดตกอยู่ในการปกครองของอังกฤษ (รัชฤกษ์ วงษ์วิลาส, 2563) ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นนำสยามจึงตระหนักว่าภาพลักษณ์ทางกายภาพของผู้ปกครองรัฐมีความสำคัญต่อ ภาพลักษณ์รัฐชาติที่มั่นคงในสายตาตะวันตก พระรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ถูกส่งไปพร้อม พระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีแฟรงกลิน ทรงฉลองพระองค์คล้ายกับเครื่องแบบจอมพลฝรั่งเศสเคียงคู่กับสมเด็จพระ เทพศิรินทราบรมราชินี ตามธรรมเนียมแบบยุโรปเพื่อแสดงความศิวิไลซ์ของสยามและการยึดถือธรรมเนียม ผัวเดียวเมียเดียว (เปเลจจี, 2566, น. 80-81) เครื่องแบบทหารจึงไม่เพียงเป็นการแสดงแสนยานุภาพทางการทหาร แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชายแบบจักรวรรดินิยม (เอกสุตา สิงห์ลำพอง, 2559) ลักษณะเดียวกันนี้ปรากฏ ในพระรูปของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในเครื่องแบบทหารตะวันตกเช่นกัน

เพื่อรับมือกับข้อวิพากษ์เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของพระองค์ที่อาจกระทบถึงพระเกียรติยศและพระราชอำนาจ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออก “ประกาศห้ามมิให้กราบบังคมทูลทักท้วงผอมดำขาว” และ “ประกาศกำหนดโทษเรื่องทักท้วงผอม” ความตอนหนึ่งว่า “กายของเขาๆ ก็เห็นอยู่เป็นนิตยด้วยสองกระจกอยู่ทุกวัน ถึงที่ไหนจะไม่มีการจกหน้าใส่ชั้นสองดูหน้าตารูปของตัวเป็นธรรมดาไม่ต้องการที่ผู้อื่นจะปราไสยล่วงเกินเข้ามา” พระองค์ทรงชี้แจงถึงขนบธรรมเนียมของสยามที่การกล่าวถึงรูปร่างหน้าตาของผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นการล่วงเกิน “ก็ท่านทั้งหลายทั้งปวงบัดนี้ ไม่ใคร่จะสังเกตการเรื่องนี้ทักได้ทักเอา จนถึงในพระเจ้าแผ่นดินที่มีพระเดชานุภาพเป็นที่ล้นที่พ้น ก็ยังล่วงเกินกราบทูลทักท้วงเนื่องๆ ไม่ระวังว่าเป็นการต่ำสูงเกินเลย” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 291) สะท้อนถึงพระราชประสงค์ในการควบคุมภาพลักษณ์ของพระองค์ควบคู่กับการกำหนดความเป็นชายของผู้ปกครองให้สอดคล้องกับอุดมคติความเป็นชายแบบตะวันตก ทั้งนี้ มีงานศึกษาที่ชี้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์เป็นพระมหากษัตริย์นักวิชาการ (Scholar King) มากกว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์นักรบดังเช่นผู้ปกครองรัฐอยุธยา (เบเกอร์และคณะ, 2548, น. 104) ภาพลักษณ์ดังกล่าวปรากฏชัดในประกาศที่ทรงปฏิเสธข้อกล่าวหาว่าทรงกดขี่ผู้หญิง โดยทรงแสดงถึงความเป็นชายที่แสวงหาความรู้ ได้รับการขัดเกลาทางศีลธรรมแบบพุทธ พร้อมกับการเป็นผู้ปกครองรัฐที่ยุติธรรมและรับพระราชภาระในการบริหารบ้านเมือง “แลเป็นที่ให้คนที่ไม่รู้จักผิดชอบตื้นลึกหนาบางเห็นไปว่า ใจข้าพเจ้าละโมภโลกในสตรีมากหวงกันนักขังไว้ ความจริงไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้รู้ประมาณรู้เลาว่าราชการแลบำเพ็ญการกุศลสวดมนต์ภาวนา จะเพลิดเพลินไปด้วยสตรีไม่มีเวลาก็กินได้” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548ก, น. 336) ความเป็นชายของพระองค์จึงผ่านการขัดเกลาทั้งทางโลกย์และทางธรรม อันตรงข้ามกับภาพเหมารวมของผู้ปกครองเผด็จการตะวันออก สะท้อนถึงความพยายามในการนิยามความเป็นชายแบบใหม่ที่สอดคล้องกับอุดมคติของรัฐศิวิไลซ์ โดยไม่ละทิ้งคุณค่าจารีตเดิมของสังคม

7. สรุป

บทความนี้เสนอการอ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ ซึ่งชี้ให้เห็นพลวัตของความสัมพันธ์ทางอำนาจอันซับซ้อนระหว่างสยามกับจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะในมิติของวาทกรรมเพศภาวะ ชนชั้นนำสยามไม่ได้เป็นเพียงผู้ถูกรอรับทางวัฒนธรรมจากตะวันตก แต่มีบทบาทในการเลือกรับและปรับเปลี่ยนวาทกรรมทางเพศที่มาพร้อมกับลัทธิอาณานิคม การยกระดับสถานภาพของผู้หญิงในสยามจึงไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นผลจากการปลดปล่อยผู้หญิงตามแนวคิดสตรีนิยมตะวันตก แต่เป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายทางการเมืองในการจัดระเบียบภายในสังคมและการสร้างภาพลักษณ์ทางเพศของผู้ปกครองรัฐให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานแบบตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เพศภาวะของสยามจึงไม่ใช่เป็นเพียงผลลัพธ์ของการรับวาทกรรมตะวันตก แต่ยังเป็นเครื่องมือที่รัฐสยามนำมาใช้ในการสร้างภาพลักษณ์ความศิวิไลซ์ผ่านการควบคุมเพศวิถีของผู้ใต้ปกครองโดยการนิยามใหม่ของ “ความเป็นชาย” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเสนอความเป็นชายแบบใหม่ที่ศิวิไลซ์และสอดคล้องกับอุดมคติของตะวันตก ในขณะที่เดียวกันยังคงรักษาค่านิยมจารีตเดิมและอยู่ภายใต้โลกทัศน์ทางศีลธรรมที่อิงกับคตินิยมแบบพุทธ ลักษณะดังกล่าวยังปรากฏใน หนังสือแสดงกิจจานุกิจงานเขียนของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2508) ซึ่งอธิบายธรรมเนียมผัวเดียวหลายเมียโดยใช้เหตุผลทางศีลธรรมของพุทธศาสนา สะท้อนการเลือกใช้พุทธศาสนาเป็นเกราะป้องกันคุณค่าจารีตเดิมเมื่อสยามต้องเผชิญกับอิทธิพลตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าความเป็นชายแบบใหม่ได้รับการหล่อหลอมจากขนบจารีตเดิมและ

อิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การนิยามใหม่ของความเป็นหญิงให้สอดคล้องกับความเป็นชาย ที่นอกจากจะต้องไม่บ่อนเซาะทำลายความเป็นชายของชนชั้นนำสยามแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนและค้ำจุนคุณค่า ขนบจารีตเดิมของสังคมสยาม

บทความนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ในการศึกษาประวัติศาสตร์อาณานิคมในมิติเพศภาวะ โดยเฉพาะในบริบทของสยามที่ไม่ได้เป็นอาณานิคมทางตรง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการต่อรองกับอำนาจอาณานิคมมิได้ดำเนินผ่านการต่อต้านเท่านั้น แต่ยังปรากฏในรูปของการรับอย่างมีเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนและการสร้างความหมายใหม่ที่เป็นการผสมผสานระหว่างจารีตเดิมเข้ากับอุดมคติแบบตะวันตก อันเป็นลักษณะเฉพาะของวาทกรรมอาณานิคมในรัฐกึ่งอาณานิคมเช่นสยาม

รายการอ้างอิง

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2528). “ความผัวเมีย” ในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ม.ป.พ.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2548ก). รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2548ข). รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2560). พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 4 ถึงนางแอนนา เลียวโนเวนส์. ongsabai.dee.
- ชานันท์ ยอดหงษ์. (2555). นายใน: ชีวิตทางสังคมชายล้วนและเพศภาวะในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2508). กิจจานุกิตย. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:138908
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2555). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เล่ม 2. ศรีปัญญา.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2556). “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2563). บุรพคติศึกษาแบบสมบูรณาญาสิทธิกับหมอบรัดเลย์. ใน ความเป็นมาของความคิดทางการเมืองในสยามไทย: บทความวิเคราะห์และตีความว่าด้วยความคิดของไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในระยะก้าวผ่านจากสังคมไทยเดิมสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ (น. 100 -129). สมมติ.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2556). รื้อสร้างมายาคติความเป็นชายในสังคมไทย. รัฐศาสตร์สาร, 34(1), 41-75.
- นัทธนัย ประสานนาม. (2561). หลวงวิจิตรวาทการกับนิยายโรมานซ์แนวจักรวรรดินิยม. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บริดเจตต์, ดับเบิลยู. แอล. (2547). *Siam then: The foreign colony in Bangkok before and after Anna* [สยามแต่ปางก่อน 35 ปี ในบางกอกของหมอบรัดเลย์]. มติชน.
- เบเกอร์, ซี., ไรท์, เอ็ม., และทรอยซ์ แวหงษ์. (2548). สองฝั่งมองสยาม. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, และกัญญา ศรีอุดม (บ.ก.), เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2347-2547) พระเจ้ากรุงสยามกับเซอร์จอห์น เบาว์ริง (น. 91-115). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- เบาว์ริง, เจ. (2550). *The kingdom and people of Siam volume 1* [ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม เล่ม 1].
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- แบคัส, เอ็ม. (2557). *Siam and Laos as seen by our American missionaries* [สยามและลาวในสายตามิชชันนารี
ชาวอเมริกัน]. กรมศิลปากร.
- ปรีดี พนมยงค์. (2560). สมบูรณาญาสิทธิราชย์ปราบเงี้ยว พ.ศ. 2445: กิ่งอาณานิคม การใช้กำลังทางทหาร
และความเป็นชาย. *วารสารประวัติศาสตร์*, 41, 152-165.
- เปลื้อง, เอ็ม. (2566). Lords of things: The fashioning of the Siamese monarchy's modern image
[เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม]. ฟาเดียวกัน.
- พรเพ็ญ อันตระกูล. (2546). ผู้หญิงไทยในกฎหมายตราสามดวง: จากผู้หญิงเป็นใหญ่ ถึงผู้หญิงเป็นควายผู้ชายเป็นคน.
วารสารอักษรศาสตร์, 32(1), 246-302.
- มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. (2529). *ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166* พิมพ์ตามฉบับหลวง
ตรา 3 ดวง เล่ม 2. เรือนแก้วการพิมพ์.
- มาลี พงษ์พงศา. (2551). ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- รัชกฤษ วงษ์วิลาศ. (2563).ชาติพ่าย ชายป่วย: ความเป็นชาติ ความเป็นชาย และความป่วยไข้ใน จม ของอวีต้าฟู.
วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 8(2), 75-94.
- เรย์โนลด์ส, ซี. เจ. (2558). สังคมชายล้วนในวัฒนธรรมการเมืองไทยสมัยใหม่. *รัฐศาสตร์สาร*, 36(2), 38-39.
- ลีโอนเวนส์, เอ. เอช. (2562). *The English governess at the Siamese court* [อ่านสยามตามแอนนา: การบ้านและการเมือง
ในราชสำนักคิงมังกู]. มติชน.
- วารุณี โอสธามย์. (2548). ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 กับจักรพรรดิราชสมัยใหม่. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, และ
กัญญา ศรีอุดม (บ.ก.), *เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2347-2547) พระเจ้ากรุงสยามกับเซอร์จอห์น เบาว์ริง
(น. 326-366)*. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2563). *สยาม เยนเติลแมน*. มติชน.
- สุระเชษฐ์ สุขลากิจ. (2556). 'หัวเดียวเมียเดียว' ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480
[วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรธจักร สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกสุตา สิงห์ลำพอง. (2559). *เครื่องเคราตะวันตก อัตลักษณ์นำสมัยของชนชั้นนำไทยช่วงต้นสมัยใหม่*
(รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แฮร์ริส, ที. (2515). *The complete journal of Townsend Harris, first American consul general and minister to Japan*
[บันทึกประจำวันของเทนาเซนต์ แฮร์ริส]. กรมศิลปากร.
- Amos, V., & Parmar, P. (1984). Challenging imperial feminism. *Feminist Review*, 17(Many Voices, One Chant:
Black Feminist Perspectives), 3-19.
- Barné, S. (1999). Proto-feminist discourses in early twentieth century Siam. In P. A. Jackson & N. M. Cook (Eds.),
Genders & sexualities in modern Thailand (pp. 134-153). Silksworm Books.
- Bowie, K. (2010). Women's suffrage in Thailand: A Southeast Asian historiographical challenge.
Comparative Studies in Society and History, 52(4), 708-741.
- Burton, A. M. (1992). The white women burden. In N. Chaudhuri & M. Strobel (Eds.), *Western women
and imperialism complicity and resistance* (pp. 137-157). Indiana University Press.

- Foster, S. (2004). Colonialism and gender in the East: Representations of the harem in the writings of women travelers. *The Yearbook of English Studies*, 34, 6-17.
- Herzfeld, M. (2002). The absent presence: Discourses of Crypto-colonialism. *South Atlantic Quarterly*, 101(4), 899-926.
- Hong, L. (2008). Invisible semicolony: The postcolonial condition and royal national history in Thailand. *Postcolonial Studies*, 11(3), 315-327.
- Jackson, P. A. (2003). Performative genders, perverse desires: A bio-history of Thailand's same-sex and transgender cultures. *Intersections: Gender, History and Culture in the Asian Context*, 9, 1-52.
- Jackson, P. A. (2010). The ambiguities of semicolonial power in Thailand. In R. V. Harrison & P. A. Jackson (Eds.), *The ambiguous allure of the West: Traces of the colonial in Thailand*. Hong Kong University Press.
- Kabbani, R. (1986). *Europe's myths of orient*. Palgrave Macmillan.
- Kirsch, A. T. (1975). Economy, polity and religion. In G. W. Skinner & A. T. Kirsch (Eds.), *Change and persistence in Thai society* (pp. 172-196). Cornell University Press.
- Koizumi, J. (2000). From water buffalo to a human being: Women and the family in Siamese history. In B. W. Andaya (Ed.), *Other pasts: Women, gender and history in early modern Southeast Asia* (pp. 254-268). Center for Southeast Asian Studies, University of Hawaii at Manoa.
- Lerner, G. (1971). Women's rights and American feminism. *The American Scholar*, 40(2), 235-248.
- Levine, P. (2004). Introduction: Why gender and empire? In P. Levine (Ed.), *Gender and empire* (pp. 1-13). Oxford University Press.
- Liu, L. H., Karl, R. E., & Ko, D. (Eds.). (2013). *The birth of Chinese feminism: Essential texts in transnational theory*. Columbia University Press.
- Loos, T. (2006). *Subject Siam: Family, law, and colonial modernity in Thailand*. Silkworm Books.
- Loos, T. (2009). Transnational histories of sexualities in Asia. *The American Historical Review*, 114(5), 1309-1324.
- Mohanty, C. T. (1984). Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333-358.
- Na Pombejra, D. (2001). *Siamese court life in the seventeenth century as depicted in European sources*. Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Reynolds, C. J. (2006). A Thai Buddhist defense of polygamy. In *Seditious histories: Contesting Thai and Southeast Asian pasts* (pp. 185-213). University of Washington Press in association with Singapore University Press, NUS Publishing.
- Royce, N. (1856). *A sketch of the life and character of Mrs. Emilie Royce Bradley: Ten years a missionary in Siam*. American Tract Society.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism*. Vintage Book.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. Penguin Book.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053-1075.
- Stoler, A. L. (2002). *Carnal knowledge and imperial power: Race and the intimate in colonial rule*. University of California Press.
- Young, R. J. C. (1995). *Colonial desire: Hybridity in theory, culture and race*. Routledge.